

The Encyclopedia of Comparative Jurisprudence and Law

Legal Justifications for Entrepreneurship from the Perspective of the Statutory Laws of the Islamic Republic of Iran

Mohammad Sadegh Sadeghi Bi-Abari¹, Mohammad Rezaei^{*2}, Marzieh Pilehvar³

1. Department of Islamic Jurisprudence and the Fundamentals of Islamic Law, Ha.C., Islamic Azad University, Hamedan, Iran.
2. Department of Theology, Collage of Human Scinces, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.
3. Department of Theology, Ha.C., Islamic Azad University, Hamedan, Iran.

* Corresponding Author's Email: mrezaei@basu.ac.ir

ABSTRACT

Entrepreneurship, as one of the main pillars of economic and social development, has received particular attention in the Islamic economic system and in the jurisprudence of Imamiyyah (Shi'a jurisprudence). This study aims to analyze the legal and jurisprudential justifications for entrepreneurship from the standpoint of Imamiyyah jurisprudence and examines its foundations, requirements, and impacts on the economic and social system. The necessity of this research lies in the in-depth analysis of the impact of entrepreneurship on ensuring social welfare, alleviating poverty and deprivation, and fostering economic independence within the framework of religious values. The research method is descriptive-analytical, and through the use of jurisprudential sources, exegetical texts, and specialized legal literature, various dimensions of entrepreneurship from an Islamic perspective have been evaluated. In this regard, jurisprudential foundations such as the principles of permissibility and lawfulness (ibahah and hilliyah), the encouragement of lawful business activity, the observance of labor rights, and social justice have been investigated. Furthermore, the social, economic, and ethical effects of entrepreneurship in achieving human prosperity have been analyzed. The findings of the study indicate that entrepreneurship in Imamiyyah jurisprudence is not only a means for economic profitability but also a strategy for realizing social justice and fulfilling the needs of society. Nevertheless, certain challenges—such as the failure to observe jurisprudential requirements in modern businesses and their potential conflict with Islamic values—necessitate reform in supervisory and cultural structures.

Keywords: *Entrepreneurship, Legal Justifications, Constitution, Resistance Economy, Imamiyyah Jurisprudence, Statutory Laws of the Islamic Republic of Iran, Support for Production.*

How to cite: Sadeghi Bi-Abari, M. S., Rezaei, M., & Pilehvar, M. (2024). Legal Justifications for Entrepreneurship from the Perspective of the Statutory Laws of the Islamic Republic of Iran. *The Encyclopedia of Comparative Jurisprudence and Law*, 2(4), 298-312.

تاریخ ارسال: ۵ آبان ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری: ۷ دی ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۵ دی ۱۴۰۳

تاریخ چاپ: ۱۰ اسفند ۱۴۰۳

دانشنامه فقه و حقوق تطبیقه

واکاوی ادله حقوقی کارآفرینی از دیدگاه قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران

محمد صادق صادقی بی ابری^۱، محمد رضائی^{۲*}، مرضیه پیله ور^۳

۱. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

۲. گروه الهیات، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

۳. گروه الهیات، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

* پست الکترونیک نویسنده مسئول: mrezaei@basu.ac.ir

چکیده

کارآفرینی، به عنوان یکی از محورهای اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی، در نظام اقتصادی اسلام و فقه امامیه مورد توجه ویژه قرار گرفته است. این پژوهش با هدف واکاوی ادله حقوقی و فقهی کارآفرینی از منظر فقه امامیه، به بررسی مبانی، الزامات و تأثیرات آن بر نظام اقتصادی و اجتماعی می‌پردازد. ضرورت این پژوهش در تحلیل عمیق تأثیر کارآفرینی بر تأمین رفاه اجتماعی، رفع فقر و محرومیت، و ایجاد استقلال اقتصادی در چارچوب ارزش‌های دینی است. روش پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده و با استفاده از منابع فقهی، تفسیری، و متون تخصصی حقوقی به ارزیابی ابعاد مختلف کارآفرینی از دیدگاه اسلام پرداخته است. در این راستا، مبانی فقهی همچون اصل حلیت و اباحه، تشویق به کسب و کار حلال، رعایت حقوق کارگران و عدالت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی کارآفرینی در جهت نیل به سعادت بشری تحلیل شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کارآفرینی در فقه امامیه نه تنها ابزاری برای سودآوری اقتصادی، بلکه راهکاری برای تحقق عدالت اجتماعی و تأمین نیازهای جامعه محسوب می‌شود. با این حال، برخی چالش‌ها نظیر عدم رعایت الزامات فقهی در کسب‌وکارهای نوین و مغایرت آن‌ها با ارزش‌های اسلامی، نیازمند اصلاح ساختارهای نظارتی و فرهنگی است.

کلیدواژگان: کارآفرینی، ادله حقوقی، قانون اساسی، اقتصاد مقاومتی، فقه امامیه، قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران، حمایت از تولید.

نحوه استناددهی: صادقی بی‌ابری، محمدصادق، رضائی، محمد. و پیله‌ور، مرضیه. (۱۴۰۳). واکاوی ادله حقوقی کارآفرینی از دیدگاه قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران. *دانشنامه فقه و حقوق تطبیقی*، ۲(۴)، ۲۹۸-۳۱۲.

مقدمه

در نظام جمهوری اسلامی ایران، کارآفرینی نه تنها به عنوان یکی از عوامل حیاتی در رشد و توسعه اقتصادی کشور، بلکه به عنوان یک تکلیف دینی و اجتماعی در راستای تحقق اهداف نظام مقدس اسلامی مطرح است. کارآفرینی به ویژه در سیره معصومین و آموزه های قرآنی، همواره با تأکید بر رعایت مصالح عمومی و منافع جامعه، به عنوان یکی از ابزارهای تحقق رفاه اجتماعی و توسعه پایدار شناخته می شود. در این راستا، ادله حقوقی کارآفرینی در قوانین حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، ناظر به رعایت موازین اسلامی و تأمین منافع عمومی تنظیم شده است و همواره مورد حمایت قانون گذار در تنظیم قوانین و مقررات مختلف قرار داشته است. مقام معظم رهبری نیز در بیانات خود، همواره بر اهمیت کارآفرینی و نقش آن در رشد و استقلال اقتصادی کشور تأکید داشته اند. از آنجا که اعضای جامعه برای ایفای مسئولیت های اجتماعی خود نیازمند قابلیت های کارآفرینی هستند، کارآفرینان با ایجاد کسب و کارهای جدید و نوآوری در توسعه کسب و کارهای موجود، به رشد ظرفیت های تولید و حل مشکلات اجتماعی کمک کرده و در نهایت موجب رشد اقتصادی و رفاه جامعه می شوند. به ویژه با توجه به نقش مهم کارآفرینی در مدیریت و پیشرفت جامعه، در قوانین جمهوری اسلامی ایران، تأکید ویژه ای بر حمایت از کارآفرینان و تقویت بسترهای قانونی برای تحقق این هدف شده است. ادله حقوقی کارآفرینی در نظام حقوقی ایران، شامل دو جنبه اصلی است. نخست، جنبه فردی که بر تأمین نیازمندی های شخصی و اقتصادی افراد، حق مالکیت بر کسب و کار و خلق ارزش های جدید تأکید دارد. در این چارچوب، کارآفرینی نه تنها موجب بهبود وضعیت فردی کارآفرین می شود، بلکه باعث رشد و شکوفایی استعدادهای نیروی کار و توسعه ظرفیت های تولیدی در جامعه می گردد. دوم، جنبه حمایتی که در آن قانون گذار با هدف حمایت از کارآفرینان داخلی، در اصول قانون اساسی و همچنین

در قوانین برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به ویژه در سیاست های کلی اشتغال، به طور خاص به تأمین منابع و حمایت های لازم برای رشد کسب و کارها توجه کرده است. از سوی دیگر، التزام به شرع مقدس اسلام و هم راستایی قوانین و مقررات با مبانی فقهی و اسلامی، یکی از ویژگی های برجسته نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران است. در این راستا، توجه به احکام فقهی و اخلاقی در توسعه کسب و کارها و نظارت بر رعایت موازین اسلامی در فعالیت های اقتصادی، نظیر تشکیل سازمان استاندارد حلال، نشان دهنده تلاش برای انطباق فعالیت های اقتصادی با ارزش های اسلامی است. در نهایت، به دلیل اهمیت کارآفرینی در تقویت استقلال اقتصادی و تحقق اهداف جامعه اسلامی، تأکید بر نقش کارآفرینان در تحقق رفاه اجتماعی و توسعه پایدار در جمهوری اسلامی ایران، همواره در قوانین و بیانات مقام معظم رهبری مورد توجه قرار گرفته است. این توجهات قانونی و فقهی، نقش کلیدی کارآفرینی را در جامعه اسلامی به عنوان یک عامل اصلی برای رشد اقتصادی و تأمین نیازهای اجتماعی برجسته می کند.

۱. پیشینه و کلیات

در بررسی موضوعات حقوقی و فقهی مرتبط با کارآفرینی، توجه به پیشینه تاریخی و فقهی این موضوع، به ویژه در سیستم حقوقی جمهوری اسلامی ایران، اهمیت زیادی دارد. کارآفرینی در اسلام و فقه امامیه نه تنها به عنوان یک راهکار اقتصادی برای رشد و توسعه، بلکه به عنوان یکی از ابزارهای اجرایی تحقق اهداف عالی انسانی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در این بخش از پژوهش، ابتدا به بررسی پیشینه تاریخی کارآفرینی در اسلام و سپس به مرور تطورات و تحولات حقوقی و فقهی آن در نظام جمهوری اسلامی ایران پرداخته می شود.

۱-۱. پیشینه تاریخی کارآفرینی در اسلام

در تاریخ اسلام، کارآفرینی نه تنها به عنوان یک ابزار اقتصادی، بلکه به عنوان یکی از راه‌های برآورده کردن نیازهای انسان و توسعه جامعه مورد تأکید قرار گرفته است. قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام، همواره بر کسب و کار حلال، تولید، تجارت و ایجاد اشتغال تأکید داشته‌اند. در سیره معصومین (ع)، به ویژه پیامبر اسلام (ص)، کارآفرینی به عنوان یک ارزش عالی انسانی شناخته شده است. پیامبر اسلام (ص) خود نیز به عنوان یک تاجر، الگوی کارآفرینی بود و اصول اخلاقی و دینی را در فعالیت‌های تجاری خود رعایت می‌کرد. در این راستا، مفهوم "تعاون" و "تکافل" اجتماعی در جامعه اسلامی اهمیت بسیاری دارد که در فعالیت‌های اقتصادی نیز تجلی یافته است.

۱-۲. پیشینه حقوقی کارآفرینی در جمهوری اسلامی ایران

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، حمایت از کارآفرینی نه تنها از منظر اقتصادی، بلکه از منظر دینی و اجتماعی نیز مورد توجه قرار دارد. اساس‌نامه‌های اولیه جمهوری اسلامی ایران، به ویژه در قانون اساسی، تأکید زیادی بر حمایت از تولید و کارآفرینی دارند. ماده ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به صراحت بر لزوم ایجاد شرایط لازم برای رشد و شکوفایی اقتصاد کشور از طریق تولید و اشتغال تأکید دارد. علاوه بر این، در طول سال‌ها، قوانین مختلفی به منظور تقویت و حمایت از کارآفرینی تصویب شده است. قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، سیاست‌های کلی اشتغال و حمایت از کسب و کارهای داخلی، همه نشانه‌هایی از حمایت نظام جمهوری اسلامی ایران از کارآفرینی هستند. به ویژه در سال‌های اخیر، با توجه به تأکید مقام معظم رهبری بر "اقتصاد مقاومتی"، کارآفرینی به عنوان یکی از ارکان مهم تحقق این سیاست‌ها معرفی شده است.

کارآفرینی پدیده‌ای چندبعدی و از ویژگی‌های اساسی و بنیادی انسان در کره زمین است. در واقع، می‌توان گفت که تمدن بشری

در نهایت محصول کارآفرینی است و رشد و پیشرفت انسان بدون آن امکان‌پذیر نیست. چرا که یکی از اهداف اصلی آموزش و پرورش، عامل رشد و توسعه، و بهبود مستمر کیفیت زندگی، افزایش رفاه و آسایش، و رفع مشکلات و موانع، همگی نتیجه و حاصل کارآفرینی هستند. همچنین، تمامی تولیدات، محصولات و خدمات نیز در نهایت نتیجه این فرآیند نوآورانه و کارآفرینانه به شمار می‌روند و این هم در فقه به دلیل حفظ اقتدار مسلمانان و بی‌نیازی از مشرکین و هم در قانون با هدف حفظ تمامیت و استقلال کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو در قوانین موضوعه از کارآفرینی با قید رعایت مصالح عمومی و عدم مغایرت با موازین اسلامی بصورت ویژه حمایت شده که تجلی و تبلور آن در قانون اساسی هویداست. همچنین برای نمود این حمایت هرچند که کارآفرینی متولی مشخصی ندارد اما نهادهای مختلفی در کشور از کارآفرینی حمایت می‌نمایند. در این تحقیق، مفهوم کارآفرینی در بستر حقوق اسلامی و قوانین جمهوری اسلامی ایران بررسی می‌شود. از آنجا که کارآفرینی در اسلام به عنوان یک امر دینی و اجتماعی مطرح است، تأثیر آن در نظام اقتصادی و اجتماعی ایران به طور ویژه مورد توجه قرار خواهد گرفت. در این راستا، به بررسی ادله حقوقی کارآفرینی و نقش آن در رشد اقتصادی و تأمین رفاه اجتماعی پرداخته خواهد شد. این پژوهش بر این نکته تأکید دارد که نه تنها کارآفرینی به عنوان یک ضرورت اقتصادی برای رشد و شکوفایی جامعه ضروری است، بلکه این امر باید با رعایت موازین اسلامی و اخلاقی صورت گیرد تا هم‌راستا با اهداف دین اسلام، موجب بهبود وضعیت اجتماعی و رفاه مردم گردد.

۲-۲. مفهوم کارآفرینی در ادبیات اقتصادی و حقوقی

کارآفرینی به عنوان فرایند کشف و بهره‌برداری از راه‌های نوین ترکیب منابع، با هدف ایجاد فرصت‌های شغلی و دستیابی به سودآوری تعریف می‌شود. در این فرایند، ارزش بازار ترکیب جدید منابع از مجموع ارزش‌های قبلی فراتر می‌رود و به سودآوری

منجر می‌شود. در ادبیات اقتصادی و حقوقی، کارآفرینی به‌عنوان موتور محرکه توسعه اقتصادی شناخته می‌شود. این مفهوم شامل ایجاد کسب‌وکارهای جدید، توسعه کسب‌وکارهای موجود و حل مشکلات جامعه است که به بهبود زندگی فردی و اجتماعی منجر می‌شود.

مفهوم کارآفرینی از جنبه‌های مختلف و با توجه به زمینه‌های تخصصی گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. اقتصاددانان عمدتاً به بررسی نقش‌های کارکردی کارآفرینان پرداخته‌اند، در حالی که جامعه‌شناسان و روانشناسان بیشتر بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی، تأثیرات محیط بر فرد و ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان تمرکز کرده‌اند. به همین دلیل، تعاریف مختلفی از این مفهوم ارائه شده است (Ahmadpour Dariani, 1998, 2000; Ahmadpour Dariani & Moghimi, 2006).

اصطلاح کارآفرین به فردی اطلاق می‌شود که مسئولیت سازماندهی، مدیریت و پذیرفتن خطرات یک فعالیت اقتصادی را بر عهده می‌گیرد. کارآفرینی یک واژه جدید است و نمی‌توان از معنای لغوی آن به مفهوم واقعی‌اش دست یافت. در زبان فارسی معادل دقیقی برای این مفهوم وجود ندارد. در منابع خارجی نیز تعاریف متنوعی برای کارآفرینی ارائه شده است. به عنوان مثال، در تعریف شومپتر، کارآفرینی به‌عنوان موتور نظری توسعه اقتصادی شناخته می‌شود که کارآفرین را به‌عنوان فردی نوآور که فناوری‌های امتحان نشده جدیدی خلق می‌کند، معرفی می‌کند. در تعریفی دیگر، کارآفرینی به معنای ارائه ایده‌های نو و معرفی محصولات یا خدمات جدید به جامعه از طریق فرآیند تأسیس و راه‌اندازی کسب‌وکار (شرکت) است که معمولاً با خطرات مختلفی همراه است (Ahmadpour Dariani, 2000). همچنین، کارآفرینی به‌عنوان فرآیند شناسایی فرصت‌ها، جمع‌آوری منابع لازم، طراحی و اجرای نقشه‌های علمی برای بهره‌برداری از این

فرصت‌ها و جمع‌آوری نتایج حاصل از آن با روش‌های منعطف تعریف شده است (Pardakhtchi & Shafizadeh, 2006). Schumpeter (۱۹۳۴) کارآفرین را فردی نوآور می‌داند که فناوری‌های نو و امتحان نشده‌ای را خلق می‌کند. McClelland (۱۹۶۱) کارآفرین را فردی ریسک‌پذیر، میانه‌رو و موفقیت‌طلب معرفی می‌کند.

Drucker (۱۹۶۴) نیز کارآفرین را کسی می‌داند که از فرصت‌ها به بهترین نحو استفاده می‌کند.

یک کارآفرین منبع اصلی توسعه اقتصادی است و شاخصه اصلی او نوآوری یا ایجاد ترکیب‌های تازه (دگرگونی خلاق) است. Histrich (۲۰۰۲) کارآفرینی را فرآیند خلق چیزی جدید و ارزشمند می‌داند که با صرف زمان، تلاش و مواجهه با ریسک‌های مالی، روانی و اجتماعی همراه است و در عین حال به دست آوردن پاداش‌های مادی، رضایت شخصی و استقلال را به دنبال دارد. به‌طور قاطع می‌توان گفت که کلید اصلی در فهم مفهوم کارآفرینی و کارآفرین، خلاقیت است. خلاقیت به‌عنوان اساس کارآفرینی و عامل اصلی موفقیت، نه تنها در ایجاد سازمان‌ها بلکه در رمز تکامل و سعادت بشر در دنیا و آخرت، هنوز جایگاه واقعی خود را در جامعه و حتی در محافل علمی و پژوهشی کشور نیافته است.

نوآوری ابزاری است که شامل به‌کارگیری ترکیبات جدید نظیر معرفی محصولات جدید، روش‌های تولید نوین، گشایش بازارهای جدید، ایجاد منابع عرضه نو و یا سازمان‌دهی مجدد صنایع می‌شود (Alvani, 1999; Arlock, 2001; Brockhaus & Horwitz, 2000).

۳-۲. جایگاه کارآفرینی در توسعه پایدار.

کارآفرینی نقش کلیدی در توسعه پایدار ایفا می‌کند. با ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، افزایش تولید و گسترش بازارها، کارآفرینی به رشد اقتصادی و بهبود رفاه اجتماعی کمک می‌کند.

می‌پردازد. در این قانون، تسهیلاتی برای کارآفرینان و تولیدکنندگان در نظر گرفته شده است تا بتوانند با بهره‌گیری از آن‌ها، به توسعه فعالیت‌های خود بپردازند.

با توجه به این قوانین، می‌توان نتیجه گرفت که نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر اصول اسلامی و حمایت از مالکیت خصوصی، بستر مناسبی برای توسعه کارآفرینی فراهم کرده است.

۳. بررسی یافته‌های ادله حقوقی

به‌منظور بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی، این دیدگاه بر این باور است که انسان‌ها با دانش، مهارت و نگرش کارآفرینی قادر به داشتن زندگی بهتری خواهند بود. همچنین، در راستای برقراری عدالت اجتماعی و با توجه به اینکه تاریخ نشان داده است که تبعیض می‌تواند منجر به فقر در بخش‌هایی از جوامع شود، راهبرد توسعه کارآفرینی به‌عنوان ابزاری مؤثر برای جبران این عقب‌ماندگی معرفی می‌شود. توسعه کارآفرینی با کمک به توزیع عادلانه درآمدها در جوامع، به کاهش نابرابری‌ها و ارتقاء سطح زندگی کمک می‌کند.

از آنجا که اعضای جامعه برای ایفای صحیح مسئولیت‌های اجتماعی خود به قابلیت کارآفرینی نیاز دارند، کارآفرینان با ایجاد کسب‌وکارهای جدید، نوآوری در کسب‌وکارهای موجود و توسعه ظرفیت تولید، به رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی کمک می‌کنند و با تلاش و ابتکار خود، مسائل و مشکلات اجتماعی را حل می‌سازند. به همین دلیل، کارآفرینی در قوانین جمهوری اسلامی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به‌عنوان عامل مؤثری در پیشرفت و توسعه جامعه به شمار می‌آید (Bagheri & Namazian, 2012). در تحقیق حاضر، با استناد به دلایل قانونی و دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب، این دلایل به چهار دسته تقسیم شده‌اند: ۱- ادله فردی ۲- ادله حمایتی ۳- ادله انطباق فقهی ۴- ادله سیاسی.

همچنین، با ترویج نوآوری و استفاده بهینه از منابع، به حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار یاری می‌رساند.

۲. مبانی حقوقی کارآفرینی در قوانین جمهوری اسلامی ایران

۲-۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نظام اقتصادی کشور را به سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی تقسیم می‌کند و تأکید می‌کند که فعالیت‌های اقتصادی باید به‌طور منظم و با برنامه‌ریزی صحیح در این سه بخش انجام شود. بخش خصوصی به آن بخش از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات اطلاق می‌شود که فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی را تکمیل می‌کند. این اصل به‌طور مستقیم بر اهمیت و نقش کارآفرینی و مالکیت خصوصی در اقتصاد کشور تأکید دارد و به‌عنوان ابزاری برای تحقق رشد اقتصادی و ارتقاء سطح رفاه اجتماعی محسوب می‌شود.

۲-۲. قوانین عادی:

قانون کار جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۶۹): این قانون به تنظیم روابط بین کارگر و کارفرما می‌پردازد و در موادی از آن به حمایت از حقوق کارگران و کارفرمایان اشاره شده است. به‌عنوان مثال، ماده ۱ این قانون کلیه کارفرمایان، کارگران، کارگاه‌ها، مؤسسات تولیدی، صنعتی، خدماتی و کشاورزی را مکلف به تبعیت از این قانون می‌داند.

قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار (مصوب ۱۳۹۰): این قانون با هدف تسهیل فعالیت‌های اقتصادی و رفع موانع پیش روی کارآفرینان تدوین شده است. در این قانون، به بهبود شاخص‌های کسب‌وکار، حمایت از حقوق مالکیت و تسهیل فرآیندهای اداری مرتبط با فعالیت‌های اقتصادی تأکید شده است.

قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۴): این قانون با هدف حمایت از تولید و کارآفرینی، به رفع موانع موجود در مسیر تولید و بهبود نظام مالی کشور

۳-۱. ادله فردی

دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب در خصوص وضعیت افراد نسبت به کارآفرینی و اهمیت آن در اقتصاد و جامعه شامل دلایل و استنادات متعددی است که به شرح زیر بیان شده‌اند:

۱. اصل ۴۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: این اصل تصریح می‌کند که هر فرد مالک حاصل کسب‌وکار مشروع خود است و هیچ‌کس نمی‌تواند به عنوان مالکیت نسبت به کسب‌وکار خود، امکان کسب‌وکار را از دیگری سلب کند. این اصل به تأکید بر حقوق فردی و اهمیت آزادی در کسب‌وکار و مالکیت خصوصی اشاره دارد.

۲. نکته نوآوری و ابتکار: رهبر معظم انقلاب در دیدار با جمعی از کارآفرینان سراسر کشور بیان کردند که نوآوری و ابتکار در تولیدات کشور بسیار حائز اهمیت است. ایشان تأکید دارند که این نوآوری‌ها باید به صورت پیوسته و با توجه به زیبایی‌شناسی در محصولات تولیدی صورت گیرد تا نیازهای مصرف‌کنندگان به بهترین نحو برآورده شود (بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶).

۳. تشویق فعالان اقتصادی: رهبر انقلاب بر این نکته تأکید کردند که فعالان اقتصادی که با تفکر، سرمایه‌گذاری و کارآفرینی خود به کشور کمک می‌کنند، باید تشویق و تقدیر شوند. این نوع فعالیت‌ها به رشد اقتصادی و بهبود وضعیت جامعه کمک می‌کند (بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور، ۱۳۹۰/۰۵/۲۶).

۴. اهمیت کار و کارآفرینی: ایشان همچنین در خصوص اهمیت کار در اسلام بیان کردند که در روایات مختلف از ائمه معصومین (علیهم‌السلام) تأکید شده است که کار موجب افزایش نیروی کار و توانمندی جامعه می‌شود. در این خصوص، کارآفرینی به عنوان عامل کلیدی در رونق اقتصادی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفت. این نکته که کار و

کارآفرینی در اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، نشان‌دهنده اهمیت آن در پیشرفت فرد و جامعه است (بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶).

۵. جنبه‌های انسانی و اقتصادی کارآفرینی: در بیانات ایشان در خصوص کارآفرینی آمده است که کارآفرینی نه تنها جنبه اقتصادی دارد بلکه جنبه انسانی و معنوی نیز دارد. ایجاد اشتغال موجب شکوفایی استعدادهای پنهان افراد می‌شود و این فرآیند می‌تواند به استخراج گنجینه‌های درونی انسان‌ها کمک کند که بدون اشتغال و فرصت مناسب، این استعدادها به خواب می‌روند. بنابراین، کارآفرینی هم‌چنین به رشد انسانی و معنوی افراد کمک می‌کند (بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶).

این دیدگاه‌ها به وضوح نشان می‌دهند که رهبر معظم انقلاب، کارآفرینی را نه تنها از منظر اقتصادی بلکه از جنبه‌های انسانی، اجتماعی و حتی دینی نیز مورد توجه قرار داده‌اند و آن را یکی از ارکان اصلی توسعه و پیشرفت کشور می‌دانند.

۳-۲. ادله حمایتی

نگاه حقوقی به موضوع کسب‌وکار و کارآفرینی از سایر مقوله‌ها متمایز است، چرا که قانون به طور خاص از کارآفرینی، نوآوری و تولید حمایت می‌کند. این حمایت‌ها در قوانین وضعی به وضوح دیده می‌شوند و مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. ایجاد حق مالکیت در نظام اقتصادی کشور

طبق اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام اقتصادی کشور بر اساس سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است. مالکیت در این سه بخش، در صورتی که با اصول اسلامی و قوانین مربوطه هم‌خوانی داشته باشد و باعث رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد، مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی قرار دارد.

۲. حمایت از حقوق برابر افراد:

به طور ویژه به ایجاد سالانه ۳۴۰ هزار فرصت شغلی در سال‌های مختلف برنامه پنج‌ساله اشاره شده است و بر اهمیت طرح‌های اشتغال‌زا و خوداشتغالی تأکید گردیده است.

برخی از تبصره‌های این برنامه که به این موضوع پرداخته‌اند عبارتند از:

- **تبصره ۱۰:** اجرای طرح‌های اشتغال‌زا از طریق پرداخت تسهیلات ارزان‌قیمت بانکی.
- **تبصره ۱۱ بند ۲:** توسعه فعالیت‌های تولیدی، اشتغال‌زا و خوداشتغالی.
- **تبصره ۱۲:** ۲۵ درصد از اعتبارات (۴۸۰۰.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) صرف خوداشتغالی خواهد شد (Bakhshi, 2002).

همچنین از **تبصره ۳ قانون بودجه** که از سال ۱۳۶۰ به طور مداوم اجرایی شده است، سیستم بانکی موظف است هر ساله تسهیلات اعتباری ویژه‌ای برای اجرای طرح‌های تولیدی و خدماتی بخش‌های خصوصی و تعاونی اختصاص دهد. این طرح‌ها باید از نظر اقتصادی، فنی و مالی قابل توجیه باشند، اما ممکن است مجریان آنها نتوانند شرایط لازم برای دریافت تسهیلات را تأمین کنند. با افزایش تقاضا برای استفاده از این تسهیلات و گسترش شمول آن به بیشتر فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی، کمبود منابع سیستم بانکی مشکلاتی را برای استمرار این طرح ایجاد کرده است.

با توجه به افزایش درآمد ارزی در سال ۷۹، فرصتی برای تخصیص اعتباراتی به فعالیت‌های کارآفرینی، به‌ویژه برای زنان، فراهم گردید. اصلاحاتی در بند ج ماده ۶۰ قانون برنامه سوم نیز در این راستا صورت گرفت. بر اساس این اصلاحات، به دولت اجازه داده شد که حداکثر ۵۰ درصد از حساب ذخیره ارزی را برای سرمایه‌گذاری و تأمین اعتبار مورد نیاز طرح‌های تولیدی و کارآفرینی، صنعتی، معدنی، کشاورزی، حمل‌ونقل و خدمات فنی و مهندسی بخش غیردولتی که از توجیه فنی و اقتصادی

براساس بند چهارم اصل چهل و سوم، بند ششم اصل دوم، و اصول نوزدهم، بیستم و بیست‌وهشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اجبار افراد به کار خاص یا بهره‌کشی از دیگران ممنوع است. همه افراد، فارغ از قومیت، نژاد، زبان و دیگر مشخصات، حقوق مساوی دارند و هیچ‌کس نمی‌تواند به دلیل این موارد، امتیازی کسب کند. همچنین، هر فرد حق دارد شغلی که مطابق با اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران باشد، برگزیده و در آن فعالیت کند (قانون کار، ماده ۶).

۳. حمایت انحصاری از کارآفرینان داخلی:

طبق اصل ۸۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اعطای امتیاز به خارجی‌ان برای تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات به طور مطلق ممنوع است. این اصل به طور خاص از کارآفرینان داخلی حمایت می‌کند و مانع از هرگونه دخالت و سرمایه‌گذاری خارجی در این بخش‌ها می‌شود.

۴. حمایت از مشاغل مولد و تولیدات خانگی:

در قانون برنامه توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (سال‌های ۶۸ تا ۷۲)، در برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تأکید شده است که باید از مشاغل مولد، خوداشتغالی و تولیدات خانگی حمایت شود. این برنامه در فصل نیروی انسانی و اشتغال، ایجاد مشاغل غیرمزدبگیری به‌ویژه در بخش‌های خوداشتغالی را به عنوان یکی از سیاست‌های اصلی توسعه اشتغال معرفی کرده است (Jafari, 1997).

این قوانین و اصول به وضوح نشان‌دهنده اهمیت حمایت از کارآفرینی و تولید در کشور و تأکید بر توسعه پایدار اقتصادی از طریق تقویت بخش خصوصی و خوداشتغالی هستند.

قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۷۳ تا ۷۷ بر حمایت از مشاغل مولد و طرح‌های اشتغال‌زا تأکید داشته است. در این برنامه، اهداف کمی

برخوردارند، تخصیص دهد. این اعتبار از طریق شبکه بانکی داخلی و بانک‌های ایرانی خارج از کشور با تضمین کافی قابل استفاده است (Bagheri & Namazian, 2012).

سیاست‌های کلی اشتغال

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی اشتغال را در تاریخ ۱۳۹۰/۰۴/۲۸ به مقامات مختلف جمهوری اسلامی ایران ابلاغ کردند. این سیاست‌ها به شرح زیر است:

۱. **ترویج و تقویت فرهنگ کار و تولید:** ترویج فرهنگ کارآفرینی، تولید داخلی و استفاده از تولیدات داخلی به عنوان ارزش‌های اسلامی و ملی، با بهره‌گیری از نظام آموزشی و تبلیغی کشور.

۲. **آموزش نیروی انسانی متخصص و کارآمد:** تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر متناسب با نیازهای بازار کار (حال و آینده) و ارتقاء توان کارآفرینی، با مسئولیت نظام آموزشی کشور (آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه‌ای، و آموزش عالی)، همچنین جلب همکاری بنگاه‌های اقتصادی برای استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها.

۳. **ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار:** تأکید بر استفاده از فناوری‌های نوین و اقتصاد دانش‌بنیان، با آینده‌نگری نسبت به تحولات ملی و جهانی.

۴. **ایجاد نظام جامع اطلاعات بازار کار:** ایجاد سیستمی برای جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات بازار کار به منظور تصمیم‌گیری بهتر.

۵. **بهبود محیط کسب و کار:** ارتقاء شاخص‌های محیط کسب و کار در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی، قضائی، اقتصاد کلان، بازار کار، مالیات‌ها و زیرساخت‌ها و حمایت از بخش‌های خصوصی و تعاونی با اصلاح قوانین و مقررات در چارچوب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۶. **جذب فناوری و منابع مالی:** جذب فناوری، سرمایه، منابع مالی و دسترسی به بازارهای خارجی کالا و خدمات از طریق تعامل مؤثر با کشورهای دیگر و سازمان‌های بین‌المللی.

۷. **هماهنگ‌سازی سیاست‌های اقتصادی:** تنظیم و هماهنگ‌سازی سیاست‌های پولی، مالی، ارزی و تجاری به منظور کاهش نرخ بیکاری و ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید و افزایش تولید.

۸. **حمایت از سرمایه‌گذاری و تولید:** اختصاص یارانه‌ها به حمایت از سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال مولد در بخش‌های خصوصی و تعاونی.

۹. **گسترش ظرفیت‌های اقتصادی دارای مزیت:** استفاده بهینه از ظرفیت‌های اقتصادی دارای مزیت، مانند گردشگری و ترانزیت.

۱۰. **حمایت از شرکت‌های نوپا و نوآور:** حمایت از تأسیس و توسعه صندوق‌های شراکت سرمایه برای تجاری‌سازی ایده‌ها و پشتیبانی از شرکت‌های نوپا، کوچک و نوآور.

۱۱. **حمایت از بیکاران:** ایجاد حمایت‌های مؤثر از بیکاران برای افزایش توانمندی‌های آنان جهت دسترسی به اشتغال پایدار.

۱۲. **کاهش بیکاری در استان‌های با نرخ بالاتر:** توجه ویژه به کاهش نرخ بیکاری در استان‌هایی که نرخ بیکاری آن‌ها بالاتر از متوسط کشور است.

۱۳. **تناسب دستمزدها و بهره‌وری:** رعایت تناسب میان افزایش دستمزدها و بهره‌وری نیروی کار.

قانون بهبود محیط کسب و کار (مصوب ۱۶ بهمن ۹۰)

ماده ۱، بند ث: کسب و کار به هر نوع فعالیت اقتصادی مشروع و تکرارشونده اطلاق می‌شود که شامل تولید، خرید و فروش کالا و خدمات با هدف کسب منافع اقتصادی است.

قانون رفع موانع تولید مصوب ۱ اردیبهشت ۹۴ با الحاقات ۹۷

ماده ۴: به دولت اجازه داده می‌شود از محل اعتبارات بودجه‌های سنواتی تا ۵۰٪ از هزینه‌های تحقیقاتی یا ارتقاء وضعیت محیط زیستی واحدهای تولیدی که دارای مجوز یا پروانه بهره‌برداری هستند و منجر به کسب حق امتیاز تولید کالا یا خدمات یا ثبت اختراع از مراجع داخلی یا بین‌المللی شده‌اند، کمک نماید. آیین‌نامه اجرائی این ماده ظرف مدت سه ماه از تاریخ ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی، صنعت، معدن و تجارت و جهاد کشاورزی به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید (قانون رفع موانع تولید، ۱۳۹۴).

ماده ۴۳: دولت موظف است به منظور افزایش تولید محصولات دانش‌بنیان و کسب سهم بین‌المللی ایران در صادرات این محصولات و افزایش تقاضای داخلی، حداکثر ظرف شش ماه پس از تصویب این قانون، برنامه توسعه تولید محصولات دانش‌بنیان را تدوین و فهرست انواع حمایت‌ها از شرکت‌های تولیدکننده این محصولات به‌ویژه در حوزه فناوری‌های نوین نظیر هوافضا، نانو، بیوتکنولوژی و زیست مهندسی را منتشر نماید (قانون رفع موانع تولید، ۱۳۹۴).

بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی:

- ۱۳۹۶/۰۲/۱۰: "کار انقلابی یعنی مسئولین بیایند راه‌ها را کوتاه کنند؛ راه‌های میان‌بر بگذارند جلوی پای مردم و کارآفرینان تا آنان بتوانند راحت‌تر خدمت کنند".
- ۱۳۹۵/۰۶/۰۳: "گاهی دیوان‌سالاری به حدی شدید می‌شود که کارآفرین و سرمایه‌گذار را بی‌حوصله می‌کند و دیگر حوصله انجام کار را ندارند".
- ۱۳۸۷/۰۲/۰۴: "در جمهوری اسلامی، کارآفرینی و ایجاد بنگاه‌های اشتغال و کارآفرینی باید همکاری دوطرفه و متوازن داشته باشند؛ دولت باید نقشی عادلانه برای این همکاری ایفا کند تا هیچ‌کدام از طرفین به حقوق یکدیگر تعرض نکنند. در این صورت جامعه به سلامت پیش خواهد رفت و نه زیاده‌روی‌ها و اسراف‌ها رواج پیدا خواهد کرد و نه طبقات محروم برای همیشه در محرومیت خواهند ماند".

۴. بررسی ادله انطباق فقهی

قانونگذار در نظام جمهوری اسلامی توجه خاصی به تطابق قوانین با شرع مقدس اسلام دارد. به همین دلیل، در قانون اساسی و سایر

ماده ۴: به دولت اجازه داده می‌شود از محل اعتبارات بودجه‌های سنواتی تا ۵۰٪ از هزینه‌های تحقیقاتی یا ارتقاء وضعیت محیط زیستی واحدهای تولیدی که دارای مجوز یا پروانه بهره‌برداری هستند و منجر به کسب حق امتیاز تولید کالا یا خدمات یا ثبت اختراع از مراجع داخلی یا بین‌المللی شده‌اند، کمک نماید. آیین‌نامه اجرائی این ماده ظرف مدت سه ماه از تاریخ ابلاغ این قانون به پیشنهاد وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی، صنعت، معدن و تجارت و جهاد کشاورزی به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید (قانون رفع موانع تولید، ۱۳۹۴).

ماده ۸: دولت موظف است از ایجاد و تقویت برندهای تجاری داخلی محصولات صنعتی و خوشه‌های صادراتی حمایت کند. همچنین، ظرف مدت سه ماه از تاریخ تصویب این قانون، وزارت صنعت، معدن و تجارت مکلف است آیین‌نامه ساماندهی تبلیغات کالاها و خدمات را با همکاری سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، ارتباطات و فناوری اطلاعات، فرهنگ و ارشاد اسلامی و کشور تهیه کرده و به تصویب هیأت وزیران برساند (قانون رفع موانع تولید، ۱۳۹۴).

ماده ۱۲، بند ۱: دولت مکلف است کالا یا خدمت تولید شده یا صرفه‌جویی‌شده و منافع یا ارزش حاصله را بر اساس مورد، از محل درآمد، صرفه‌جویی یا منافع حاصل خریداری کند (قانون رفع موانع تولید، ۱۳۹۴).

ماده ۳۸: به منظور حمایت از تولید داخلی و بهبود فضای کسب و کار و تسهیل در تشریفات گمرکی برای واحدهای تولیدی: الف. دستگاه‌های متولی ثبت سفارش مکلفند فرآیند ثبت سفارش را تسهیل و تسریع نمایند.

ب. گمرک جمهوری اسلامی ایران ترتیبی اتخاذ نماید تا کالاهای متعلق به واحدهای تولیدی حداکثر با اخذ یک برابر حقوق ورودی به صورت تضمین از مبادی ورودی عبور (ترانزیت) و به انبار صاحب کالا تحت نظارت بانک متقل و مهر و موم (پلمب) گردد.

قوانین و مقررات، بر این امر تاکید فراوان شده است. برخی از اصول و گویه‌های مرتبط با این موضوع عبارتند از:

۱-۴. لزوم انطباق قوانین کارآفرینی با موازین اسلامی

• **اصل چهارم قانون اساسی:** تمامی قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و دیگر حوزه‌ها باید مطابق با موازین اسلامی باشند. این اصل بر کلیت و عمومیت سایر اصول قانون اساسی و دیگر قوانین و مقررات حاکم است و تشخیص تطابق آن با موازین اسلامی بر عهده فقهای شورای نگهبان است.

• **اصل ۲۸ قانون اساسی:** هر فردی حق دارد شغلی را که به آن علاقه دارد انتخاب کند، به شرط آن که مخالف اسلام، مصالح عمومی و حقوق دیگران نباشد. دولت موظف است با توجه به نیازهای جامعه به مشاغل مختلف، شرایط برابر اشتغال را برای تمامی افراد فراهم کند.

• **طبق قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد، سازمان ملی استاندارد ایران** به عنوان تنها مرجع رسمی اعطای نشان حلال، موظف است به منظور اطمینان از تطابق استانداردهای حلال با موازین فقه اسلامی، یک فقیه مجتهد متجری صاحب‌نظر در مسائل حلال را به شورای نگهبان معرفی کند و پس از تایید فقهای شورای نگهبان، وی برای چهار سال به حکم رئیس سازمان منصوب می‌شود. این حکم قابل تمدید برای دوره‌های بعدی است (ماده ۷، بند ۱ تبصره ۲).

• **ماده ۱۴ قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد:** سازمان ملی استاندارد ایران می‌تواند با تصویب شورای عالی استاندارد، اجرای استاندارد یا بخشی از آن را که به دلایل مختلف از جمله ایمنی، سلامت عمومی، علامت حلال، محیط زیست، کیفیت، حمایت از مصرف‌کننده و یا مسائل رفاهی و اقتصادی ضروری است، به صورت اجباری اعلام کند و برای آن مهلت مناسبی تعیین نماید.

• تمامی دستگاه‌های اجرایی که در صدور مجوز برای تولید کالا یا ارائه خدمات مرتبط با این قانون مسئولیت دارند، موظفند هنگام صدور مجوز، متقاضیان را به رعایت استانداردها و مقررات فنی مربوطه ملزم کنند (قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد، ماده ۱۶).

• موارد زیر به عنوان جرم شناخته می‌شود و مرتکبان آن‌ها طبق حکم دادگاه به مجازات‌های تعیین‌شده محکوم خواهند شد:
۱- تولید کالاها و ارائه خدمات مشمول مقررات استاندارد اجباری بدون دریافت پروانه کاربرد علامت استاندارد ایران یا تأییدیه آن. مجازات این جرم شامل حبس تعزیری درجه شش، جزای نقدی درجه سه و یا هر دو مجازات است (قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد، ماده ۴۰، بند ۱).

۲-۴. مهمترین ادله حقوقی کارآفرینی

ادله حقوقی کارآفرینی در قوانین جمهوری اسلامی ایران بر اساس رعایت موازین اسلامی و توجه به رشد و توسعه کشور تدوین شده است و همواره مورد حمایت قانون‌گذار در تنظیم قوانین و مقررات و همچنین مقام معظم رهبری در بیانات ایشان قرار گرفته است. به‌گونه‌ای که اعضای جامعه برای انجام صحیح مسئولیت‌های اجتماعی خود به توانمندی‌های کارآفرینی نیاز دارند و کارآفرینان با ایجاد کسب و کارهای نوین، نوآوری در توسعه کسب و کارهای موجود و افزایش ظرفیت‌های تولیدی، به رشد اقتصادی و رفاه جامعه کمک می‌کنند و با تلاش‌های خود مسائل و مشکلات اجتماعی را حل می‌نمایند. به همین دلیل، کارآفرینی در قوانین جمهوری اسلامی ایران اهمیت ویژه‌ای دارد و تأثیر چشمگیری در پیشرفت و توسعه جامعه دارد (Bagheri & Namazian, 2012).

یکی از ادله حقوقی کارآفرینی، دلایل فردی است که به تأمین نیازهای فردی و اقتصادی و حق مالکیت افراد بر کسب و کار مربوط می‌شود. همچنین اهمیت کارآفرینی از منظر خلق ارزش،

این قوانین نه تنها بر تأمین حقوق فردی و رفاه اجتماعی تأکید دارند، بلکه به توسعه عدالت اقتصادی، کاهش فقر و تحقق توسعه پایدار نیز کمک می‌کنند. حمایت‌های قانونی از کارآفرینان شامل تسهیل فرآیندهای اداری، تأمین تسهیلات مالی و حمایت از مالکیت خصوصی است که نشان‌دهنده تعهد نظام حقوقی ایران به ترویج فرهنگ کارآفرینی و فراهم کردن شرایطی است که افراد بتوانند خلاقیت و نوآوری خود را در چارچوب اصول اسلامی بروز دهند.

با این وجود، دستیابی به این اهداف مستلزم اجرای دقیق قوانین، رفع ابهامات و مشکلات قانونی و ارتقای همکاری میان دستگاه‌های اجرایی است. همچنین پایش مستمر عملکرد این قوانین و تطبیق آن‌ها با نیازهای متغیر جامعه و تحولات اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است. به‌طور کلی، بررسی ادله حقوقی کارآفرینی در قوانین جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که این نظام حقوقی پتانسیل‌های زیادی برای رشد کارآفرینی دارد، اما استفاده مؤثر از این ظرفیت‌ها نیازمند تدابیر عملیاتی و مدیریت کارآمد است. «با وجود پیشرفت‌های قانونی در زمینه حمایت از کارآفرینی، برخی چالش‌های اجرایی همچنان در مسیر توسعه کسب‌وکارها وجود دارند. مشکلاتی مانند پیچیدگی‌های اداری، نارسایی در تأمین منابع مالی و نبود هم‌راستایی کامل بین سیاست‌های دولتی و نیازهای بازار می‌تواند مانع از رشد کارآفرینی شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که برای رفع این موانع، دولت باید به بازنگری در فرآیندهای اداری، تسهیل دسترسی به منابع مالی، و ایجاد نهادهای مشورتی برای ارتباط مستقیم‌تر میان کارآفرینان و سیاست‌گذاران بپردازد. همچنین، ترویج فرهنگ کارآفرینی در نظام آموزشی و معرفی مدل‌های موفق داخلی و بین‌المللی می‌تواند به ایجاد انگیزه و اعتماد به نفس در کارآفرینان نوپا کمک کند. چنین اقداماتی می‌تواند کارآفرینی را به عنوان یک عامل کلیدی در رشد اقتصادی و توسعه پایدار تقویت کند.»

کشف استعدادها و نیازهای نیروی کار نیز بر بُعد فردی تأکید دارد. این موضوع هم در قانون اساسی، قانون کار و بیانات مقام معظم رهبری به‌طور مکرر مورد توجه قرار گرفته است.

ادله حمایتی نیز به‌عنوان دیگر دلایل حقوقی کارآفرینی مطرح است. قانون‌گذار به منظور حمایت از کارآفرینان داخلی، در اصول مختلف قانون اساسی، برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تبصره ۳ قانون بودجه، سیاست‌های کلی اشتغال و دیگر قوانین و مقررات بر حمایت از کسب و کارها و کارآفرینان تأکید ویژه‌ای دارد.

همچنین، به دلیل التزام نظام جمهوری اسلامی به موازین فقهی و اسلامی، انطباق قوانین و مقررات با اصول فقهی در دستور کار قرار گرفته است. به همین دلیل، در قانون اساسی، قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد و دیگر مقررات، بر تطابق قوانین با اصول اسلامی تأکید شده است و سازمان استاندارد حلال در دهه اخیر آغاز به کار کرده است تا نظارت بر رعایت موازین اسلامی در تولیدات به‌ویژه در صنعت خوراک را انجام دهد.

توجه به استقلال جامعه اسلامی، که از اصول بنیادین نظام جمهوری اسلامی است، نیز دلیلی سیاسی برای اهمیت کارآفرینی در تنظیم قوانین و مقررات به‌شمار می‌رود. این تأکید در قانون اساسی و همچنین در بیانات مکرر مقام معظم رهبری نمایان است.

نتیجه‌گیری

نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با استناد به اصول اسلامی و مبانی عدالت‌محور، چارچوب قانونی لازم برای حمایت از کارآفرینی را فراهم کرده است. قانون اساسی، به‌ویژه اصل ۴۴، بر اهمیت نقش بخش خصوصی در اقتصاد کشور تأکید کرده و قوانین مختلف مانند قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و قانون کار، زمینه‌های قانونی را برای تسهیل و پشتیبانی از فعالیت‌های کارآفرینی فراهم می‌آورد.

تعارض منافع

EXTENDED ABSTRACT

Entrepreneurship has emerged as one of the primary drivers of economic development and social reform across diverse governance systems, including those grounded in religious and constitutional legal traditions. In the context of the Islamic Republic of Iran, the legal justifications for entrepreneurship rest upon a complex yet integrative framework that blends the jurisprudential underpinnings of Imamiyyah Shi'a thought with statutory instruments of the Iranian civil and constitutional order. Rooted in the Islamic principles of lawful economic activity and distributive justice, entrepreneurship is not merely an economic function but a religiously sanctioned and constitutionally protected activity aimed at achieving comprehensive social welfare, reducing poverty, and fostering economic self-sufficiency. The concept finds legitimacy in both Quranic injunctions encouraging lawful trade and work, and in the practices and sayings of the Prophet Muhammad, who himself exemplified entrepreneurial engagement. Historical antecedents in Islam promote labor, productivity, and cooperation—values that translate into economic strategies in modern governance. Therefore, entrepreneurship in Iran is construed through a dual lens: one that regards it as an ethical-religious obligation and another that positions it as a socio-economic instrument endorsed and structured through statutory law.

The legal foundations of entrepreneurship in Iran are codified in several constitutional and ordinary laws that collectively form a cohesive system of support and regulation. The Constitution of the Islamic Republic of Iran explicitly affirms the right of individuals to engage in economic activity, as evidenced in

Articles 43 and 46, which prioritize self-reliance, private ownership, and elimination of poverty and deprivation. These provisions highlight the intrinsic link between personal economic initiative and national economic independence. Complementing the Constitution, ordinary legislation such as the Labor Law (1990), the Law on Continuous Improvement of Business Environment (2011), and the Law on Removing Barriers to Competitive Production (2015) further institutionalize mechanisms that facilitate entrepreneurship, guarantee labor rights, simplify administrative processes, and offer financial support and incentives to startups and local enterprises. Such legislative support is consistent with broader national strategies, including the "Resistance Economy" doctrine promoted by the Supreme Leader, which prioritizes domestic production and innovation as bulwarks against foreign economic dependency. This holistic legal environment, designed with Islamic jurisprudence in mind, illustrates a deliberate effort to harmonize economic modernization with Islamic moral-economic imperatives (Bagheri & Namazian, 2012).

On a more granular level, the Iranian legal framework presents a series of individual, supportive, jurisprudential, and political arguments for entrepreneurship. From the individual perspective, the legal system affirms one's right to own and manage a business, innovate, and generate income without undue interference, provided such activity aligns with Islamic ethical standards. This position is fortified by the Supreme Leader's repeated endorsements of innovation and self-reliance, where entrepreneurship is characterized as a spiritual and civic responsibility. The supportive arguments are

demonstrated in legal instruments that provide both infrastructural and financial backing to entrepreneurs. Key examples include budgetary allocations via annual fiscal laws and special development plans which prioritize the creation of small and home-based businesses. The Second Development Plan, for example, mandates the government to support productive self-employment initiatives through subsidized banking mechanisms and access to national funds. Moreover, employment policies underscore the necessity of fostering a culture of productivity, enhancing entrepreneurial education, and creating an integrated labor information system. These strategies converge on the belief that entrepreneurship is instrumental to not only economic growth but also to correcting income disparities and reinforcing national dignity through productive self-sufficiency (Bakhshi, 2002; Jafari, 1997).

The jurisprudential alignment of entrepreneurial laws with Islamic principles is pivotal to the legitimacy and functionality of this framework. Article 4 of the Iranian Constitution declares that all laws and regulations must comply with Islamic criteria, a standard monitored and enforced by the Guardian Council. In practical terms, this requirement has catalyzed the institutionalization of mechanisms such as the Halal Standards Organization, which certifies production practices as compliant with Islamic norms. This dimension ensures that entrepreneurship in Iran transcends material profitability and becomes an ethical engagement, aligning with divine commands regarding justice, fairness, and social solidarity. Legislation like the Law on the Promotion of Standardization assigns religious scholars to oversee and approve standards related to Halal certification, further entwining jurisprudential oversight with market regulation. Such integration

reflects a governance model where economic liberalization and market innovation operate within a divine regulatory framework. Consequently, entrepreneurship is seen as a means of fulfilling religious obligations and advancing Islamic civilization rather than simply participating in a global capitalist economy (Ahmadpour Dariani, 2000; Ahmadpour Dariani & Moghimi, 2006).

The political justifications for entrepreneurship are no less salient. National sovereignty and independence, as envisioned in the ideological framework of the Islamic Republic, are perceived to be directly linked to economic autonomy and productive capability. In this light, entrepreneurship is interpreted as a strategic necessity to resist foreign domination, reduce reliance on imports, and foster a self-sustaining economy. The political dimension is thus underscored in the ban on foreign ownership of critical sectors (Article 81 of the Constitution), ensuring that core industries and services remain under domestic control. Political support also manifests in rhetorical encouragement from the Supreme Leader and high-level policy documents which frame entrepreneurship as part of Iran's long-term strategic interests. The emphasis on startups, innovation, and scientific development in strategic industries such as nanotechnology and biotechnology signals a shift from extractive economies to knowledge-based economies. This trajectory aligns national political goals with individual entrepreneurial initiatives, creating a mutually reinforcing loop between grassroots innovation and state policy imperatives (Ahmadpour Dariani, 1998; Alvani, 1999).

Despite these comprehensive legal and political supports, several practical challenges inhibit the full realization of Iran's entrepreneurial potential. These include administrative bottlenecks, regulatory ambiguities, and inadequate access to financial resources—issues exacerbated by

fluctuating economic conditions and international sanctions. Furthermore, discrepancies between the letter of the law and its implementation create uncertainty and diminish public trust in the legal system's capacity to support entrepreneurship equitably. There is also the ongoing issue of aligning rapidly evolving business models (especially in the digital economy) with relatively static legal frameworks rooted in traditional jurisprudence. Bridging this gap necessitates continual legal innovation, enhanced inter-institutional coordination, and increased transparency. For instance, the inclusion of individual entrepreneurs in grievance redress mechanisms and the establishment of advisory councils that integrate entrepreneurs into the legislative feedback loop could enhance responsiveness and inclusivity. Moreover, expanding access to microfinance and simplifying licensing procedures are vital to democratizing entrepreneurial activity and enabling broad-based participation in the national economy (Arlock, 2001; Brockhaus & Horwitz, 2000; Pardakhtchi & Shafizadeh, 2006).

In conclusion, the Iranian legal system, through its fusion of Islamic jurisprudential values and constitutional statutory frameworks, presents a multidimensional justification for entrepreneurship that is both principled and pragmatic. While the system has laid a robust legal foundation for promoting entrepreneurship as a tool for economic development, social justice, and political independence, its continued success depends on consistent legal implementation, dynamic policy recalibration, and enhanced administrative efficiency. Legal reforms must be harmonized with the evolving needs of the entrepreneurial ecosystem to overcome institutional inertia and realize the transformative potential of entrepreneurship in Iranian society. The state's capacity to integrate ethical oversight with economic

opportunity will determine the extent to which entrepreneurship can drive Iran's progress toward a just, prosperous, and self-reliant future.

References

- Ahmadpour Dariani, M. (1998). *Designing and Explaining the Model for Training Entrepreneurial Managers in the Industry*
- Ahmadpour Dariani, M. (2000). *Entrepreneurship: Definitions, Theories, and Models*. Pardis Company.
- Ahmadpour Dariani, M., & Moghimi, S. M. (2006). *Fundamentals of Entrepreneurship*. Tehran University Publications.
- Alvani, S. M. (1999). *Public Management*. Nashr-e Ney.
- Arlock, J. (2001). *Towards Entrepreneurship*. Nashr-e Amuzeh.
- Bagheri, M., & Namazian, M. (2012). Obstacles to Entrepreneurship in Iran, the Role of Localization and Solutions.
- Bakhshi, G. (2002). *Investigating the Obstacles to Organizational Entrepreneurship at Mazandaran University*
- Brockhaus, R., & Horwitz, P. (2000). The Psychology of the Entrepreneur. In D. Sexton & R. Smilor (Eds.), *The Art and Science of Entrepreneurship*. Ballinger.
- Jafari, M. T. (1997). *Translation and Interpretation of Nahj al-Balagha* (Vol. 4). Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami.
- Pardakhtchi, M. H., & Shafizadeh, H. (2006). *An Introduction to Organizational Entrepreneurship*. Arasbaran Publications.